УДК 344.65

DOI: <https://doi.org/10.47567/bomivit.2-5.2021.07>**І. В. Федоров,**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу.
Одеський державний університет
внутрішніх справ
fedoroviv@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3845-2195

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ ЯК ЗАПОРУКА ДІЄВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СУЧАСНОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

I. V. Fedorov,

PhD in Law,
Associate Professor of Criminal Procedure.
Odessa State University
internal affairs.
fedoroviv@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3845-2195

DEVELOPMENT OF THE JURY INSTITUTE AS A GUARANTEE OF THE EFFICIENCY OF THE UKRAINIAN MODERN JUDICIAL SYSTEM

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем щодо формування та функціонування суду присяжних в Україні. У роботі проаналізовано законодавство України, наукові позиції вітчизняних та зарубіжних науковців-процесуалістів щодо формування та функціонування суду присяжних. Досліджено суть, порядок формування, особливості функціонування суду присяжних, з'ясовано елементи захисту присяжного під час його діяльності, пов'язаної із відправленням правосуддя. Визначено, що практика роботи присяжних, існують труднощі в розумінні присяжних як джерела доказів протоколів негласних слідчих (розшукових) дій та матеріалів оперативно-розшукових заходів, що зумовлено специфікою цих матеріалів. Тому важливо пояснити присяжним, з якою метою, наприклад, персональні дані осіб, які брали участь у негласних слідчих (розшукових) діях, були змінені в протоколах з метою усунення будь-яких сумнівів щодо справжності цих документів. Прокурор повинен пояснити присяжним загальні умови проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Труднощі виникають також під час розгляду показань, даних під час досудового розслідування слідчому судді, оскільки присяжні, як правило, безпосередньо не приймають показання таких осіб. Вважаємо правильним підхід українського законодавця до закріплення спільної колегії професійних суддів та присяжних, які разом досліджують як питання факту, так і права. Така модель повністю вписується в

європейську континентальну модель кримінального процесу та в сучасних умовах, враховуючи обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення судового розгляду справи присяжних, забезпечить належну участь людей у кримінальному процесі. Розроблено низку пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання формування та діяльності суду присяжних в Україні.

Ключові слова: суд присяжних, присяжний, статус присяжного, відбір присяжних, список присяжних, моделі суду присяжних, з'ясування обставин кримінального провадження, дослідження доказів у суді присяжних.

The article is devoted to the study of theoretical and practical problems related to the formation and functioning of the jury in Ukraine. The work analyzes the legislation of Ukraine, the scientific positions of domestic and foreign scientists-proceduralists on the formation and functioning of the jury. The essence, the order of formation, the peculiarities of the functioning of the jury trial, the elements of the jury's protection during his activities related to the administration of justice are clarified. It is determined that the practice of jurors, there are difficulties in understanding the jury as a source of evidence protocols of covert investigative (search) actions and materials of operational and investigative measures, due to the specifics of these materials. It is therefore important to explain to the jury the purpose for which, for example, the personal data of persons who participated in covert investigative (search) actions were changed in the protocols in order to remove any doubts about the authenticity of these documents. The prosecutor must explain to the jury the general conditions for conducting covert investigative (search) actions. Difficulties also arise during the examination of testimony given during the pre-trial investigation to the investigating judge, as jurors usually do not directly accept the testimony of such persons. and law. Such a model fully fits into the European continental model of criminal procedure and in modern conditions, taking into account reasonable proposals to improve the trial of juries, will ensure the proper participation of people in criminal proceedings. A number of proposals and recommendations have been developed to improve the legal regulation of the formation and activities of the jury in Ukraine.

Keywords: jury trial, jury, jury status, jury selection, jury list, jury trial models, clarification of the circumstances of criminal proceedings, examination of evidence in a jury trial.

Постановка проблеми. Стаття 124 Конституції України передбачає, що люди безпосередньо беруть участь у здійсненні правосуддя через присяжних. У випадках, визначених законом, правосуддя здійснюється присяжними (ст. 127 Конституції України)[1]. Ці положення Конституції окреслюють участь людей у здійсненні правосуддя виключно через присяжних. КПК України встановив європейську (континентальну) модель судового розгляду присяжних з метою гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу. Українська модель судового розгляду присяжних, створена за європейським зразком, не позбавлена низки законодавчих недоліків, зокрема: відсутність окремого закону про присяжних, фрагментарне регулювання складу присяжних у КПК України, недосконале правове регулювання. Це визначає актуальність дослідження формування присяжних та судових розглядів в Україні, яке повинно проводитися разом з

аналізом правової природи присяжних, вивченням сучасних моделей судового розгляду присяжних, практиці судочинства в Україні шляхом розробки присяжних та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання практики здійснення правосуддя присяжними у кримінальному провадженні України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд питань, пов'язаних з формуванням та функціонуванням суду присяжних, є неможливим без вивчення вагомого спадку у цій царині, який залишили видатні вчені минулого С. І. ікторський, Л. Є. Владимиров, Л. Ганевич, П. Стебельский, Г. Грос, Г. Гуге-Глунек, А. О. Кістяківський, А. Ф. Коні, К. Кротевич, П. І. Люблінський, К. Ж. Міттермайер, В. К. Слущевський, І. Я. Фойницький та ін.

Суд присяжних як інститут правосуддя, що відповідає вимогам прозорості, демократичності, гласності та безпосередньої участі народу в судочинстві, досліджувався такими вченими та практиками: С.В. Оверчук, Н.М. Ахтирська, О.В. Культенко, А. Борисенко, В.М. Тертишник.

Вагомий внесок у розвиток його теоретичних і практичних основ внесли російські та українські правознавці Ю.М. Грошевий, А.Ф. Коні, В.Т. Малярєнко, М.С. Строгович, та ін.

Незважаючи на наявність значного обсягу досліджень, які певною мірою стосуються діяльності суду присяжних, в Україні відсутнє всебічне вивчення формування та функціонування його після прийняття нового КПК України та конституційної реформи 2016 року. Це зумовило вибір теми роботи, визначило її основні напрямки та спонукало до вирішення наукової проблеми, змістом якої є всебічний аналіз теоретичних основ та практики формування та діяльності присяжних в Україні, наукове обґрунтування пропозицій, спрямованих на створення оптимальної моделі судового розгляду судом присяжних в Україні.

Метою статті є розвиток інституту присяжних як запорука дієвості української сучасної судової системи.

Виклад основного матеріалу. Суд присяжних відіграє значну роль у формуванні сучасних систем кримінального судочинства, допомагає захистити незалежність судової влади та надати значення самому розгляду справи. Таким чином, він, безсумнівно, сприяв посиленню процесуальних гарантій насамперед для обвинуваченого, сприяючи формуванню моделі змагальності. Водночас він зміцнив принципи усного судочинства, безпосередності та рівності сторін у процесі судового розгляду. Участь присяжних у здійсненні правосуддя справила сильний вплив на форми судового розгляду, розслідування фактів та обставин за допомогою відповідних та допустимих доказів та забезпечення права на захист.

Запровадження інституту суду присяжних стало важливим етапом судової реформи, дозволивши реалізувати конституційну вимогу щодо функціонування участі народу у здійсненні правосуддя [2, с.1].

На думку відомого російського адвоката А.Ф. Коні суд присяжних заслуговує особливого вивчення саме з точки зору моральних засад, які в нього вкладені та за допомогою яких він і здійснюється [3, с.84].

У сучасних умовах реформування судової системи, завданням якої є підвищення рівня довіри суспільства до третьої гілки влади, актуальна стала тема діяльності суду присяжних в Україні [3, с.84].

В Україні історія суду присяжних у традиційному розумінні, починається з

1864 року. В незалежній Україні питання щодо здійснення судочинства судом присяжних було закріплено в Конституції України 1996 р. Питання суду присяжних завжди було і залишається предметом наукових дискусій, оскільки з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року [4] суд присяжний був остаточно закріплений в Україні [5, с.223].

20 листопада 2012 набув чинності новий Кримінально процесуальний кодекс України [6] який підтвердив введення на територію України раніше задекларованого інституту суду присяжних. Новим кодексом було встановлено коло злочинів, рішення по яких може виносити суд присяжних, до таких відносяться ті злочини за які передбачена найвища міра покарання – довічне позбавлення волі, умисне вбивство, терористичний акт, тощо.

Класична модель судового розгляду присяжними притаманна двом групам держав: 1) державам загального права (США, Великобританія, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Мальта, Ірландія); 2) державам, які запозичили класичний суд присяжних (Австрія, Бельгія, Данія, Бразилія, Гана, Іспанія, Швейцарія, Росія, Грузія).

Здається доцільним поступово розширювати інститут судового розгляду присяжних у кримінальних провадженнях. Є обґрунтовані підстави запровадити таку модель участі людей у кримінальному провадженні України: присяжні (у складі трьох професійних суддів та шести присяжних) розглядають справи про особливо тяжкі злочини; у кримінальному провадженні, в якому може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше п'яти років, здійснюється одним професійним суддею та двома присяжними. Така модель участі людей у кримінальних провадженнях сприятиме перевазі непрофесійного елементу у здійсненні правосуддя, що підвищить довіру громадськості до судової влади, суду та правосуддя та ефективніше забезпечить змагальність[7,с.121].

В українському законодавстві доцільно запровадити таку модель судоустрійного етапу формування колегії присяжних: на підставі списку виборців адміністративно-територіальних одиниць, територію яких охоплює місцевий (окружний) суд, орган місцевого самоврядування за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України формує список кандидатів у присяжні, до якого включає осіб, які відповідають вимогам до присяжних. Ми вважаємо, що до списку присяжних також не повинні входити особи з юридичною освітою, оскільки їх участь порушить принцип неупередженості участі людей у кримінальному процесі. Після цього список надсилається до відповідного суду для внесення цього списку в автоматизовану інформаційну систему, яка відбиратиме з нього присяжних. Список присяжних повинен бути сформований принаймні з 50 кандидатів у присяжні для кожного місцевого суду. Цей список повинен бути розміщений на веб-сайті відповідного суду, щоб особи, що входять до списку присяжних, могли його прочитати і, якщо є підстави, подати заяву про звільнення їх з посади присяжних.

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Нормами кодексу передбачено, що до складу суду присяжних входять два професійних судді та три присяжних. Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і не старший шістдесяти п'яти років, постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція суду, а так само давший згоду бути присяжним. Не можуть бути включені в список присяжних громадяни,

визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними, мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного. Після відкриття судового засідання проходить відбір присяжних, де голова, а також учасники судового розгляду з'ясовують наявність підстав, що перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного, або підстави для звільнення окремих присяжних від виконання обов'язків. Крім трьох основних присяжних відбираються двоє запасних. Всі питання, пов'язані з судовим розглядом, професійні судді та присяжні вирішують спільно [3, с.86].

Необхідно зазначити, що на сьогодні немає розробленого дієвого механізму контролю за виконанням присяжним своїх обов'язків, особливо тих, що стосуються: заборони його спілкування з особами, що не входять до складу суду, без дозволу головуєчого; стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; збирання ним відомостей, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; розголошування відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються(здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків. Це питання потребує нормативного врегулювання[8,с.19].

Незалежність присяжних забезпечується: передбаченою законом процедурою здійснення правосуддя; заборонаю, під загрозою юридичної відповідальності, будь-якого втручання в діяльність правосуддя; встановленим порядком відбору присяжних; недоторканністю присяжного; наданням за рахунок держави матеріального і соціального забезпечення присяжним. Важливою передумовою запровадження ефективної моделі суду присяжних в сучасних умовах є забезпечення реальної незалежності суду присяжних, створення державної програми забезпечення безпеки присяжних у кримінальному провадженні.

Під правовим статусом присяжного слід розуміти юридично закріплений статус громадянина, включеного до списку присяжних та залученого в установленому законом порядку для участі у судовому розгляді кримінального провадження, що здійснюється за допомогою КПК України та інших законів. Зокрема, суд присяжних має право попросити головуєчого пояснити норми права, які застосовуватимуться при вирішенні питань, юридичних термінів та понять; зміст оголошених у судовому засіданні документів; ознак злочину, в якому особа звинувачується [9,с.21].

Звертаємо увагу на те, що суть суду присяжних полягає в тому, що присяжні, не будучи професійними суддями приймають рішення ґрунтуючись тільки на своєму життєвому досвіді і сформованих у суспільстві уявленнях про справедливість, законність та неупередженість. Тому основне завдання, яке ставиться перед присяжними – встановлення факту, тобто вирішення питань про те, чи був саме злочин, здійснював його обвинувачений, чи винен він у його вчиненні та чи заслуговує поблагливісті.

При цьому необхідно розуміти, що присяжні не можуть приймати рішення з питань, що вимагають від них правової кваліфікації діяння, юридичної кваліфікації статусу обвинуваченого, а також інших питань, вирішення яких вимагає юридичної оцінки. Такі питання можуть розглядати і приймати рішення тільки професійні судді, які зобов'язані стояти на сторожі закону, а також прав та інтересів учасників судочинства.

Як свідчить практика роботи присяжних, існують труднощі в розумінні присяжних як джерела доказів протоколів негласних слідчих (розшукових) дій та матеріалів оперативно-розшукових заходів, що зумовлено специфікою цих матеріалів. Тому важливо пояснити присяжним, з якою метою, наприклад, персональні дані осіб, які брали участь у негласних слідчих (розшукових) діях, були змінені в протоколах з метою усунення будь-яких сумнівів щодо справжності цих документів. Прокурор повинен пояснити присяжним загальні умови проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Труднощі виникають також під час розгляду показань, даних під час досудового розслідування слідчому судді, оскільки присяжні, як правило, безпосередньо не приймають показання таких осіб.

Проблемами в ході реалізації свого статусу присяжними є затягування процесу його учасниками. Як засвідчує практика, типовим в ході розгляду справи судом присяжних є заявлення стороною захисту необґрунтованих клопотань про відвід когось з присяжних або всього складу суду присяжних. При цьому всупереч вимогам ч. 4 ст. 80 КПК України заяви про відвід під час судового провадження подаються не до початку судового розгляду, а безпосередньо в його ході з надуманих підстав, з метою затягування судового розгляду. Інший спосіб затримки судового розгляду в суді присяжних полягає в тому, щоб захисники не з'явилися у суді без поважних причин. Судова практика правильно вирішує це питання, призначаючи адвоката для проведення певних процесуальних дій.

Крім цього, викликає сумніви положення КПК України, що рішення у справі судом присяжних повинні прийматися спільно професійними суддями і присяжними. З одного боку, видається зрозумілою позиція законодавця передати керівництво процесом професійного судді з метою ефективної організації процедури винесення вироку та уникнення затягування голосування. Однак, з іншого боку, не виключено не навмисний вплив суддів на внутрішні переконання присяжних і процес винесення рішення в цілому, що спотворює специфіку інституту присяжних як інструменту боротьби з винесенням незаконних та необґрунтованих рішень.

Таким чином, беручи до уваги, вимоги статті 391 КПК України [6], виникає головне питання: чи зможуть присяжні самостійно приймати рішення у справах, які явно вимагають розуміння юридичних конструкцій і виходять за рамки встановлення факту? Чи не будуть присяжні в таких ситуаціях покладатися на авторитет та думку професійного судді? В іншому випадку існує ризик поєднання суду присяжних до суто формального інституту без реальних важелів впливу на прийняття рішень.

Отже, з прийняттям нового КПК України і введенням інституту суду присяжних ми зробили перший крок у бік демократизації кримінального провадження. Практичне застосування його норм щодо суду присяжних виявить переваги і недоліки кодексу та інституту присяжних, що дозволить зробити висновки і знайти шляхи для його вдосконалення [10, с.19].

Вважаємо правильним підхід українського законодавця до закріплення спільної колегії професійних суддів та присяжних, які разом досліджують як питання факту, так і права. Така модель повністю вписується в європейську континентальну модель кримінального процесу та в сучасних умовах, враховуючи обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення судового розгляду справи присяжних, забезпечить належну участь людей у кримінальному процесі. Але слід мати на увазі, що переконання присяжних у конкретній справі може бути зумовлене не лише сукупністю доказів,

але й іншими факторами, що не мають юридичного значення: стереотипами присяжних щодо певного кола людей, зовнішнім виглядом та поведінкою обвинуваченого, його реакцією на показання свідків тощо. Тому професійні судді повинні використовувати метод нейтралізації таких факторів.

Висновки. Проведене дослідження дозволило побачити, що суд присяжних загалом надає можливість створити необхідні умови для подальшого втілення ідей правової держави у сфері правосуддя, зміцнити довіру до суду, гарантувати справедливість, захист прав і свобод людини. Однак сьогодні не можна остаточно визначити, чи потрібен суд присяжних в Україні, чи ні. Існує чимало проблем, які відтермінують остаточне вирішення цього питання. Створювати в Україні повноцінні суди присяжних слід виважено, враховуючи досвід західних країн, а краще – спочатку у вигляді окремих експериментальних судів. Звісно, необхідно в цілому підвищувати правосвідомість і моральність нації, тому що такий суд, перш за все, повинен спиратися на моральні фактори, на почуття справедливості та неупередженості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Оверчук С. В. Становлення інституту присяжних в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. №2(6). С.1-14.
3. Ахтирська Н. М. Становлення суду присяжних в Україні: від конституційного принципу до процесуальної регламентації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 83-89.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>
5. Тертишник В. М., Солнишкіна Н. С. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 221-224.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Войнарович А. Б. Участь народу в здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів : Львівський націон. ун-т імені Івана Франка, 2011. 204 с.
8. Куцин М. М. Суд присяжних: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальне судочинство України. *Адвокат*. 2006. № 2. С. 18-25.
9. Тернавська В. М. Суд присяжних як складова частина демократичної судової влади. *Адвокат*. 2006. № 8. С. 19-22.
10. Борисенко А. Присяжная правда: введение института присяжных на территории Украины – первый шаг в сторону демократизации уголовного производства. *Юридическая практика*. 2012. № 50. С. 19.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy 1996* [The Constitution of Ukraine 1996] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 30, 141. [in Ukrainian].
2. Overchuk, S. V. (2012). Stanovlennia instytutu prysiazhnykh v umovakh nabrannia chynnosti Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy [Establishment of the institute of jurors in the conditions of entry into force of the Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Pravo»* [Journal of the National University "Ostroh Academy". Law Series], no. 2(6), 1-14. [in Ukrainian].
3. Akhtyrskaya, N. M. (2012). Stanovlennia sudu prysiazhnykh v Ukraini: vid konstytutsiinoho pryntsypu do protsesualnoi rehlamentatsii [Formation of a jury trial in Ukraine: from the constitutional principle to procedural regulation]. *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy* [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine], no. 5, 83-89. [in Ukrainian].
4. *Zakon pro sudoustrii i status suddiv 2010* [Law on the Judiciary and the Status of Judges 2010] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> [in Ukrainian].
5. Tertyshnyk, V. M., Solnyshkina, N. S. (2012). Sud prysiazhnykh: sut idei ta yii mimikrii pry reformuvanni kryminalnoho sudochynstva Ukrainy [Jury trial: the essence of ideas and mimicry in the reform of criminal justice in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo* [Law and society], no. 3, 221-224. [in Ukrainian].
6. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 2012* [Criminal Procedure Code of Ukraine] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
7. Voinarovych, A. B. (2011). *Uchast narodu v zdiisnenni pravosuddia u kryminalnykh spravakh za zakonodavstvom Ukrainy: dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk* [Participation of the people in administration of justice in criminal cases under the legislation of Ukraine: the thesis of the PhD in Law]. Lviv: Lvivskiy natsion. un-t imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
8. Kutsyn, M. M. (2006). Sud prysiazhnykh: zakonodavche zakriplennia i problemy vprovadzhennia u kryminalne sudochynstvo Ukrainy [Jury trial: legislative consolidation and problems of implementation in criminal proceedings of Ukraine]. *Advokat* [Advocate], no. 2, 18-25. [in Ukrainian].
9. Ternavska, V. M. (2006). Sud prysiazhnykh yak skladova chastyna demokratychnoi sudovoi vlady [Jury trial as an integral part of a democratic judiciary]. *Advokat* [Advocate], no. 8, 19-22. [in Ukrainian].
10. Borisenko, A. (2012). Priszazhnaja pravda: vvedenie instituta priszazhnykh na territorii Ukrainy – pervyj shag v storonu demokratizatsii ugolovnogo proizvodstva [Jury Truth: The introduction of the institution of juries on the territory of Ukraine is the first step towards the democratization of criminal proceedings]. *Juridicheskaja praktika* [Legal practice], no. 50, 19. [in Russian].